
BALÁZS ATTILA

Kinek Észak, kinek Dél

(vadregénytúra)

*Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.*

Többen tudják úgy, mint ahányan másképp, hogy az első magyar embert az amerikai kontinensen Budai Parmenius Istvánnak hívták, aki a lúdtoll és az iránytű vonzásában nőtt föl. Isten megadta neki, hogy vágya teljesüljön, eljusson külföldre, így német, majd holland egyetemeken tanult, hogy aztán bátran – mint akinek megy az élet – kis batyujával elhúzzon Angliába. Ott egyik oxfordi professzora mutatta be valamelyik híres utazónak, aki látván rajta a sok tanulás közben beléje szorult kalandvágyat, meghívta a sápatag, de szerfelett kíváncsi fiatalembert soron következő expedíciós útjára. A bátor csapat New-Foundland részletes feltárását, nem utolsósorban az angol korona számára való megszerzését tűzte ki célul, s némi itt nem részletezendő bonyodalom árán a hajók el is érték az áhított új földet. A portugálok látogatta, kissé bűdös, csökkent fenyves uralta, főleg karibuk és sarki nyulak teleszarta, bálna-panorámás helyet, ahol kikötöttek, St. Johns-nak keresztelték a boldog hódítók. A királynő nevében természetesen birtokukba vették a teljes szigetet is, helyőrséget szerveztek, s máris indultak lelkesen tovább. Innen sajnos a történet vége annyira sincs, mint a fürdőszoba ajtaja. Csakhamar iszonyatos viharba kerültek, melyben az elszabaduló sátáni erők a hajókat egymás után, röhögve, az üvöltő szelet is túlbömbölvé: az éles szirtekhez csapkodták. Szinte versengtek egymással, melyikük hajít pontosabban. Itt ért véget Budai Parmenius István földi útja, ezeröttszáznyolcvanháromban, akárcsak balsorsú társaié, egy tiszt kivételével. Ez a szerencsés csillagú tengerész, aki maga sem tudta, minek köszönhette megmenekülését (maga mesélte később az otthoni pubokban: tán annak, hogy mer' neki üres a feje amúgy), valahogy még a hevenyészett útinaplóját is kimentette, s pusztá véletlenségből Parmenius Istvánunknak két levelét is, meg egyik ódáját, amelyet az még a parton költött az expedíció vezetőjének, Sir Humphrey Gilbert térdszalagrendes lovnak magasztos tiszteletére.

Kissé elázott diáriumát otthon – Parmenius leveleivel és költeményével – nem sok pénzért ez a hajótiszt végül eladta épp annak a professzornak, aki a szerencsétlenül végződő vállalkozás elején Budai Parmeniust az expedíció vezetőjének bemutatta, s ezzel a kígyó erőteljesen a saját farkába harapott. Ezt követően drága professzorunk nagy örömmel – megjegyzem, nem szerényke tehetséggel sem – sokadik könyvébe foglalta az egész emlékezetes esetet, és folyt az élet tovább. *Kinek igen, kinek nem.* Kinek a földöntúli örök, kinek az e földi kérész dicsőség. Amen, de még nincs vége semmiképp. Ugyanis itt kerül képbe egy másik jóra való férfiú, becsületes neve szerint Haraszthy Ágoston, akiről meg többen tudják úgy, mint ahányan másképp, hogy ő volt az első magyar, aki megszerezte az USA-ban az állampolgárságot, s hogy a kaliforniai

szőlőkultúra atyjaként, hovatovább az amerikai kerékpározás egyik úttörőjeként máig tisztelettel emlegetik odaát. Holott épp az ő esete bizonyítja Budai Parmeniusunknál is jobban, mily kiszámíthatatlan, netán beszámíthatatlan dramaturg az élet, s a Szent Ágoston emlegette két nem túl becses végtermék közül, amelyek között napvilágot látunk, mily könnyedén válunk egyikévé magunk is. És hogy ettől mennyire nem véd meg semmiféle vélt vagy valós, mindenesetre életünk alatt netán épp a leggyámoltalanabbnak mutatkozó dicsőség.

De lássuk világosabban!

Említett Dojcsák Győző kolléga, képzettsége szerint geológus és földrajztudós (golfszakértő?) – aki az ötvenhatos magyar forradalom után maga is bejárta messzi tájakat, rövid ausztriai és angliai tartózkodás után Kanadában telepedett le, hogy egy évtized elmúltával Saskatchewan állam fővárosi egyetemén megszervezze a földrajzi tanszékét, írjon egy könyvet a kanadai Esterházyról, és írjon még más is, de legnépszerűbbé az *Amerikai magyar történetek* című könyvével váljon. Dr. Dojcsák idézi művének előszavában T. Carlyle neves angol történészt, aki a maga legjobb meglátásainak summázataként úgy vélte: *a történelem megszámlálhatatlan életrajzok összessége.* Márpedig ha ez csipetnyit is igaz, mi sem járunk végtelen tévúton. Vegyük hát most kissé szemügyre derék Ágostonunkat, a Haraszthyt, aki az egyetlen számunkra elérhető fényképről mázsányi bajsza és szakála fölött egy meglelt marcona férfiú, illetve egy álmodozó kisgyerek rénsyire szűkült tekintetével néz ránk. Egy ember szemének messzi, alig látható tükrében Észak és Dél. Kelet és a Nyugat. Azokban az időkben, amikor még létezett a Vadnyugat, az indiánokat nem préselték össze füledt rezervátumokban, a prérin át bölények száguldoztak, nem pedig füstölő mozdonyok, s Buffalo Bill sem gondolt arra, hogy majd világjáró cirkuszban kell izlelgetnie mind a tapsvihar édes, mind a füttyszó keserű ízét. Együtt hajdani ellenfelével, vértestvérevel, utóbb cirkuszi kollégájával: Ülő Bikával. Állva. Fejet hajtva a napi betevő falatért.

(Legalább annyira lehangoló, mint az a változat, amelyben a hajdani polgárháborús halálozatlásának eredményeképp fényes amerikai hőssé lett Zágonyi Károlyunk eszményi formában a Capitolium falára, személyesen meg a történelem süllyesztőjébe kerülve élete olcsó végén – sikertelen bankrablásokon túl, szerencsétlenül életben maradva mégis – silány dohányt árul egy kis pesti külvárosi trafikban. Megrágott végű, nyálas arany cigaretta?)

Vegyük szemléltető, ugyanakkor a művelt közönség számára szórakoztató, így vagy úgy tanulságos, buzdító és intő példának egyaránt „délvidéki mikutyánk boros kölykét”, az ő kalandos és érdekfeszítő útját – Újvidéktől az Újvilágig. Egészen ama robusztus, barátságatlan,

csupafog krokodilig. Mert így legalább rajta, Haraszthyn keresztül is megláthatjuk, hogy s mint mentek el innen emberek, miért, kik voltak, nem utolsósorban mire vitték, ha épp vihették; mik voltak az ötleteik. Nem utolsósorban mi is lett végül velük. Item. Haraszthy Ágoston, akinek írásba foglalt amerikai élményeit, főleg az indiánokkal való találkozásait állítólag Karl May felhasználta Winnetou törzsfőnök nemes alakjának megmintázásakor, az Újvidék melletti Futakon született.

(Az más, hogy ő néha Újvidéket hazudott, holott Futak dolgában sincs miért szégyenkezni, hiszen Ófutak régtől fogva neves dunai révhely, amelyet a Futakiak, majd a Garaiak bírtak. A mohácsi vesz után szerbek lakták főleg, sokáig mégis a Berlint meghódító és megsarcoló, bogaras Hadik Andrásunk tulajdonát képezte. Hadik ott szép kastélyt épített és parkot ültetett, amelynek hűse-árnya, madárfütyte utóbb, ha máshonnan nem, de a szarajevói merénylet óta ismerős Chotekékre szállt.)

Haraszthy élénk eszű, ám társaságilag visszahúzódtott gyermek volt. Zsenge korában a történelem érdekelte, ezért a saját pelyhedző szakállára magányos ásatásokat végzett itt-ott, amerre valamit, bármiféle leletet, rozsdás emléket sejtett Savoyai Jenő és a török összecsapásainak nyomában, illetve még előbből. Körbefurkálta, mikor nem szóltak rá – fel nem pofozták és seggbe nem rúgták – a péterváradai erődöt. Ehhez még valami ingafélét is szerkesztett magának. Futak határában egyszer kihantolt egy jókora díszes faládát, amely tele volt csupa balos női kesztyűvel, mindahánynak a fődíszét kiollózták, csak egyetlen maradt rajta (valószínűleg tévedésből): Berlin város aranyszálas címere. Az egészet nagylelkűen odaadta édesanyjának, szeretett Fischer Anna Máriának, aki úgy tett, mintha örülne kissé dadogó, pattanásos, nagyfaszú kisfia képtelen ajándékának. Itt azonban zsákutcába araszol és várhatóan ellehetetlenül, majd kifehéredik a történet, miképp a magára hagyott esőgiliszta a pocsolyában.

Haraszthy igazából ezen a téren, a régészet terén nem jutott messzire. Csúfnévig viszont igen. Így mutogattak rá ujjal:

– Nini, ott jó a taknyos Vakondok!

Nem sokáig alázhatták, mert vállas, keményöklű legénnyé cseperedett, aki a másodsorján megálmodott jogi pályafutást is sutba vágva beállt I. Ferenc Magyar Királyi Testőrségébe. Gyomorszájon rúgva, majd jól eltángálva fetteszt, aki furkó parasztnak nevezte, leszerelt, visszatért szülőfalujába, ahol aztán látták, vele végképp nincs tréfa, hát képviselővé választották a pozsonyi országgyűlésbe. Legalább akkor sincs otthon, vélték, amíg ülésezik, márpedig úgy békésebben el lehet poharazgatni. Haraszthy Pozsonyban barátságot kötött Kossuth Lajossal, érdekelni kezdte egyre jobban a nemzet bonyolult ügye, fel is villanyzódott párszor – szikrát is vetett, ahogy kell, lobot is tán –, azonban mégse itt, ebben az amúgy nemes brancsban, nemzetiszín pakliban volt az ő helye, érezte, hanem valahol messze: Futakon, Újvidéken, Pesten, Budán és Pozsonyon túl! Valami másban, ábrándjait kergetve. Másféle szabadságban. Az individuum örök szabadságharcában. Fenében. Ekkor – Anglia érintésével – elutazott Amerikába. Nem úgy, korgó gyomorral, felkoppott állal a puhán foszló kenyér után, ahogy azt akkoriban oly sokan megtették, s tették még tömegesebben az elkö-

vetkező években, beleértve a fogyó Délvidéket, hanem valamiféle pusztá, legyűrhetetlen egyéni erőtől hajtva.

– Muzsikált neki a messzeség – emlékeztek rá később Futakon. – Márpedig az olyannak mennie kell.

Imádott Budai Parmeniusa is dalolhatott neki, akár a víz alól, mint valamiféle színmagyar, Obrenovics Mihály színszerb fejedelemhez hasonlóan bozontos mellű, szakállas szírén. Teliső tüdővel. Egyre csak hívhatta; szólongatta, ha latinul is, nem számít. Ugyanis Haraszthy, amikor még komolyan gondolta a jogot, a latint is megtanulta *őne akcent*. Mesterének hajóra szállást ünneplő, magasztos, eredetileg latin költeményét, a böhöm szöveget csaknem egészét ismerte szőröstül-bőröstül. Benyelve.

Főleg az elejét, amely így hangzik fordításban:

*Míg most szólok, a pázsit zöldjén vígan övedzik
fürtjeiket laurussal a nimfák, majd kivirágzott
friss olajággal a távoli tengereket bebolyongják,
s Erzsébet hírét, a királynőt dalolásszák.
Ő meg tornyából a jeges Temzére lepillant,
s már-már látja az ősi folyó hátán kifeszített
hószín vásznakkal Gilbertet, amint nekiindul.
Mondják: így valahogy nézhette Pallas Athéné
Pelios ormáról a Phasis hajjain ingó
hős Jasont, nem tudva, milyen szél kell a hajósnak.
Légy kegyes, istennő, ints, könnyüded suhanással
vidd a vitorlákat, ha csak ők méltók, hogy a földön
széthordják, s ily jó jelben, te királyi hatalmad!*

– Nos, így lett a mi futaki, néha filozofálgató, lírába feledkező, olvasmánya fölött távolba révedő Ágostonunk olyanná, aki a maga ’negyvennyolcát az Egyesült Államokban tudta le. Nem volt ebben egyedül. Ő is, mint a Kossuth-emigráció többsége, részt vett a győztes Észak oldalán a polgárháborúban, ám előtte beutazta Amerikát. Erről szóló, kissé nehézkesen megfogalmazott, *Utazás Északamerikában* című útleírását még a szabadságharc előtt kiadták Pesten. Amerikai történeteiben a maga is indiánbarát *D. Gy.* ebből merít különös előszeretettel. Főleg a *Tizenöt hét az indiánok között* fejezetből. S beszél az indiánokról, mint „Winnetou népéről”, egészen furcsa, kitekeredett összefüggésbe hozva így az irodalmi kitalációt, meg a sokak által elsődlegesnek hitt, földszagú valóságot, de válják mindannyiunk egészségére. És meggyőződésére. Meg kívánt szépézésére. Nem utolsósorban tartós jóézésére. *UFFF!*

Mielőtt kalandvagyó futaki emberünk találkozott volna velük, az indiánokról tulajdonképpen olyasféle negatív kép alakult ki, mint a cigányságról sok helyütt. Egy ezerhétszázas „mérvadó” magyar kiadványban olvasható, miszerint az Újvilág bennszülöttjei ostoba lények, barmokként minden törvény, mesterség és tudomány nélkül élnek, lusták és piszkosak, egyéb dolguk sincs, mint vadászni, halászni és a pipázni, bolháikat fogdosni, sokat kóborolnak, s ha idegennel találkoznak, tüstént megeszik. Mármint, hogy ez ne maradjon így, ezen a mi Haraszthynk is sokat segített, aki két angol kolléga társaságában nagy utat tett meg a Mississippi, a Missouri, majd az Arkansas folyók vidékén – szarvasbőr ruhában és mokasszinban (surranó saruban) csakis, hogy ne keltsenek fölösleges zajt, feltűnést. Olyan vidékeket jártak be, amilyeneket fehér (sápadtarcú) ember

addig még nem, miközben medvék, szarvasok, kígyók és más állatok sokaságával találkoztak. Fejük fölött békés madarak röpködtek, s az indiánok se mutatkoztak még, szegények, rendre oly ellenségesnek. Különösképp Keokukkal sikerült összehaverkodniuk, a Sack és Fox törzs főnökével, aki egyébként az első minőségesen lefényképezett rézbőrű méltóságnak számít. Ennek a barátságnak köszönhetően vehettek részt a fotó szerzői valódi bölényvadászaton, s ennek a sikeres akciónak a befejezéseképp készülhetett el Észak-Amerika vad édenkertjében az első magyar bográcsos: bölényhúsból. Keokuk állítólag mind a tíz ujját megnyalta utána, s amikor Haraszthyék mentek volna tovább, marasztalni igyekezett őket, mondván, sátrat ad nekik, meg annyi forró ölelésű, mindenre kapható indián nőt, amennyire nincs is szükségük, és mindig szeretni fogja őket, akár a többi gyermekét, csak maradjanak. Utazóink alig tudtak eljönni úgy, hogy közben ne legyen a dologból fene tudja, mekkora sértődés. (Uff!)

Később derült rá fény, Ágostonunknak még eme ragyogó ajánlat előtt sikerült teherbe ejtenie az egyik szülőanyát, Illatos Felhőt. Illatos Felhő kicsikéje azonban halva született, mint az őz a havon, így aztán nem kellett senkinek se a gondját viselnie, az ügy feledésbe merült. Annál is inkább, mert Haraszthy tkp. nem szökött meg örökre. Később is járta az indián területeket, és szinte mindig tudott a vendéglátóinak mutatni valami káprázatosat.

Például, ha nem veregették közben a hátát, kezének bámulatos mozgásával hosszú ideig levegőben tudott tartani akár öt fűrjtojást is egyszerre.

Mesélik, egy ízben Haraszthy Ágoston, akit egy kicsit amolyan szent bolondként is tiszteltek, valami olyasmivel jelent meg közöttük, amitől derék rézbőrű barátaink majdnem lenyelték keresztben a békepipát. Egy kerékpár volt az, a mainak otromba őse, amelyet az indiánok Nagy Barátja ajándékba kapott az egyik volt útitárstól. A biciklit a feleség küldte férje után a ködös Albionból – ki tudja, milyen megfontolásból –, a férj pedig emitt nem sok hasznát látta. Gyűlölte azért is, mert szégyenszemre folyvást leesett róla, hát továbbadta. A járgánynak már volt pedálja, közvetlenül a hátsónál jóval nagyobb első kerekén, ennek azonban nem mindig lehetett hasznát venni az egyenetlen talajon, így a sofőrje lábával lökdöste magát előre, míg ismét valamiféle síkabb terepre nem ért. Rázott, mint az ördög szekere, nem lévén még tömlő rajta, de úgy látszik, új tulajdonosát ez nem nagyon zavarta. Büszkén mutogatta, hovatovább fogadást is tett, s nyert vele. Az összesereglettek szeme láttára verte meg a kiszáradt Tachoma-tó medrében bőszen tekerve, ha rövid távon is, az akkor már arra közlekedő postai delizsánszt, s míg a kihagyhatatlanul izgalmas jelenet zajlott, mind kaubojo, mind indián megfélemedezett a csatabárdról. Persze, semmi nem tart örökké, így ez sem tarthatott. Ellenben a lángoló szemű, lobogó szakállú, fejét mereven előre szegő, vadul pedálozó, mindkét fél számára holmi ismeretlen nyelven kurjongató-hujgató, indián apróságokat momentán sírásra készítő figura emléke sokáig megmaradt azon a tájon. Mondják, akik értenek hozzá, így jelent meg a bicikli motívuma az indián művészetben, és maradt is.

A Tachoma rezervátumban ma is látható kerekcsüllős vadtulok ábra például innen, ebből az ihletésből származik.

Az amerikai polgárháború győztes katonaságából Haraszthy Ágoston ezredesként szerelt le, majd Wisconsinbe ment, ahol gondolt egyet, várost alapított, miként földije, Újházy László cselekedte Iowában, a szűk Álmos-földjén, tehát jóval arrébb. Haraszthy-falvának keresztelte a települést, amelyik ugyanúgy nem maradt meg, ahogy Újházy Új-Budája sem, miután első embere örökre elhagyta. Haraszthy-falva helyén ma Sauk City áll.

(Mellesleg: várat egyikük sem épített a maga városához. Márpedig ha nem szürsz karót mellé, könnyen szétkúszik, elveszelődik minden.)

Haraszthy ezredes civilben nyilván úgy vélte, Amerika a jövő, ezért még Haraszthy-falva (más források, például Sauk City angol nyelvű története szerint: Széptáj) élt és virult, odatelepítette Magyarországról egész családját, édesapját, nem utolsósorban feleségét, a lengyel származású, vidám csicsergésű Dedinsky Eleonórárt, meg mind a hat gyermekét: Gézát, Attilát, Árpádot, Idát, Bélát és Otéliát. Következő lépésben szépen fellendítette a maga városkáját, utakat, hidakat, malmokat építtetett, megalapította a környék első menetrend szerinti gőzhajójáratát, juhtenyésztésbe kezdett, személyesen fogadta az amerikai elnök dicsérő szavait, ahogy gondoskodott arról is, hogy az újonnan érkezők beilleszkedjenek, csak épp... neki nem volt tovább maradása. Rövidesen felpakolta egész családját, hagyott Wisconsinban csapat-papot, s elindult: Kaliforniába. – Egyesek szerint az asztmája miatt, mások szerint az arany vonzotta. Megint mások szerint valami, ami az aranyhoz közel áll, mégse kimondottan az.

Merthogy folyékony.

Haraszthyék útja Kaliforniába egyáltalában nem volt könnyű, ahogy Újházy vándorlása sem Új-Budától az út végét jelentő Sírmezőig. *D. Gy.* úgy értesült, hogy az iszonyatos esőzést követő pokoli szárazságon túl az indiánok is zaklatták még Széptájon toborzott kis karavánjukat. Egy ízben mindössze azon múltott az életük – véljük tudni mi –, hogy Haraszthy, miután kitzúta a fehér zászlót, a lányok pedig mosolyogva integettek réklijeikkel, indiánul bemutatkozva felfedte kilétét, s nyomatékuul megmutatta támadóiknak az örök barátság jeléül Keokuktól kapott szárított bőreget, amelynek mindkét szárnyán – mint egy kis bombázóén – egy-egy csillagszerű ábra volt. Pontosan mit jelentett, ki tudja, de működő bumáskának bizonyult: az indiánok szemmel láthatóan nagyon megilletődtek tőle, majd leültek megtanácskozni a dolgot.

Rövid időn belül továbbot intettek a betolakodóknak, azzal a kis fekete lábjegyzettel: ha mégegyszer arra látják őket, bezzeg, hajszal sem marad a fejükön. (Szkvójaiknak meg mije sínlyi meg, nem kéne ecsetelni bővebben [szkvó – asszonymarha indiánul].)

Vándoraink 1949 végén – hosszú és gyötrelmes út után, amely akkoriban sajátos rekordnak számított, s amelynek híre is ment szerte – érkeztek meg a Csendes-óceán partjára, az akkoriban még meglehetősen kevés lelket számláló San Diegóba (innen nekünk: Márai-városba). Haraszthy kocsjában a ponyva alatt ott lapult híres kerékpárja, amelyet Budai Parmenius hajója, a *Delight* nyomán *Gyönyörű*nek keresztelt, s menet közben nem egy felderítést bonyolított le vele. Persze, ahol lehetett. Még arra is futotta idejéből, meg a pihent agyából, hogy

a kerekre több réteg bölényirhát rögzítsen, amitől aztán a járgány valamicskét szelídebben vette a zökkenőket, kevésbé zötykölte utasának legérzékenyebb pontját. Ahogy a bölényszirtól halkabban csikorgott. Bölényszarvból pedig harsány túlköt szerkesztett Ágoston, annak hangjából tudhatták a többiek, főnökük merre jár, amikor szemmel nem láthatták a fáktól, bokroktól. Vagy éppen a bölényektől, amelyek közül egy fiatal bika egyszer rútol megkergette Haraszthyt. Szerencsére nem érte utol az angol postaládák színében pompázó Gyönyörűmet.

San Diegóban Haraszthyék földet vásároltak, fákat ültettek, békésen munkálkodtak, amikor is a polgártársak Haraszthy Ágostont megválasztották seriffnek, ő pedig pillanatig sem habozott: tüstént nekilátott Wyatt Earp módjára megtisztítani a rábízott helyet a nemkívánatos elemektől. Az emberi üledéktől, ahogy mondta. Hogy különösebben jól lőtt volna, nincs róla tudomás, annál inkább a kemény ökléről szólnak a legendák, amellyel kipucolta a csavargókat a városból. Ekkor marsallnak nevezték ki, azaz megyei rendőrfőnöknek, így kényszerült ismét találkozni az indiánokkal. Ekkor már végképp nem egy oldalon álltak. Olyannyira nem, hogy a híres Garra törzsfő vezette felkelést Haraszthy irányításával verték le Kaliforniában. Így lett ő, az indiánokkal táncoló ember, aki hajdanán akkora hévvel ugrált rézbőrű barátjaival a lobogó tűz körül, mint akit testestül-lelkestül szintúgy elkapott a táncdüh, így lett Ágostonunk az indiánok esküdt ellenségévé. Alakja fel-felbukkant a régi western-filmekben is, aztán valahogy mégiscsak kitörlődött ez a nem túl dicső fejezet az életrajzából, miképp a modern Amerika megteremtői közül oly sokakéból, s maradt az egyértelműbb ünneplés. Egyébként nem sokáig volt aktív rendőr, eléggé gyorsan felzárkózott a – harcos hírnév ide vagy oda – felsőbbnek számító pénzes rétegekhez, kimagasló szerepet vállalva az üzleti életben és a politikában. Nevéhez fűződik pl. az első omnibuszjárat létrehozása San Diegóban, az istállók és hentesüzletek szemet gyönyörködtető és sok hasznot hajtó sorának felépítése, vagy az ingatlanpiac fejlesztése. Amikor minderre országgyűlési képviselővé avansált, akkor már biciklizni is alig jutott ideje. Tiszteletére, ahol korábban, még „bicajos seriffként” oly előszeretettel bringázott – a Gyönyörűmet felváltó, immár gumitömlős és pedáláncos vadi új kerékpárjával –, azt az árnyas utcát az ő nevével keresztelték el. A Haraszthy utca egészen a múlt század hatvanas éveinek elejéig létezett, amikor is – miként régebben a minden útjába kerülőt a vasút – lenyelte az autópálya.

Annál többet kerékpározott San Diego festői környékén két fia, Attila és Árpád. Egyik ilyen kirándulásuk során történ, amikor jó messzire portyáztak, hogy messze benn, az érintetlen természet burjánzó lágy ölen hirtelen játékos női sikongásra figyeltek fel. A hangokat követve egy kerek völgyecsékehez értek, amelynek közepén kristálytisza tó ragyogott a híres kaliforniai napfényben, benne az állam egyik legtekintélyesebb emberének, Don Mariano Guadalupe Vallejo, Vallejo város alapítójának mesés szép szüzeleányai voltak épp elfoglalva azzal – még hozzá anyaszült meztelenül, miután otthonról valahogy megléptek –, hogy cicahangon nyivákolva, prűszkölve és

Vancsó Zoltán fotója

visongva: egymás szemébe, meg a saját szemükbe spriccelgessenek kis dundi, bársonyos tenyerükkel tapsikolva a tó indigókék tükrét. Attilában és Árpádban, e két deli hun-magyar legényben nyomban felforr a vér e ritka látványtól, legott lepattantak a bicajokról, s toronyirányt a vízbe. Attila komótosan a közelebbit ragadta meg a meglepett ikrek közül, Nataliát, míg Árpád beúszott a másikért, Natalia szakasztott másáért, Jovitáért. A dolgot aztán úgy lehetett elsimítani, hogy Attila feleségül vette Nataliát, holott Natalia első lépésben szépen belefejtelt az arcába, Árpád pedig Jovitát, a bulvársajtónak meg egészen más sztorit táltaltak – csinos összeg kíséretében. A sors ezúttal nem fogott mellé, a szerelem fellángolt és tartósnak bizonyult. És boldogan éltek mindnyájan, míg meg nem haltak: San Diego után San Francisco történetének nagy becsben tartott személyeiként. (Pazar, hetedhét országra szóló, dupla lakodalmukra még ma is emlékeznek: abban a mesebeli Kaliforniában, amelyet nem egy mosolygós, kicsattanó csemetével ajándékoztak meg.)

Létezik egy magyar legenda, azaz nem is annyira magyar, mint amennyire terjesztői Magyarországra helyezték, és amelyben olyan múltbéli ragyogó elméink is hittek, amilyen Bél Mátyás polihistor, vagy Galeotto Marzio, Mátyás királyunk barátja, a reneszánsz eme roppant érdekes kard-, de inkább toll- és elnevező figurája. A legenda az aranytermő szőlő legendája. (Valamennyi rokon az újvilági Eldorado legendájával, de e párhuzam itt tán nem is lényeges.)

Minden furcsaságunk Tóth Bélája szerint a távoli időkben, amikor az emberek még az alkímista szemével nézték a természetet, Európa egész tudós világa csakugyan úgy vélte, hogy Magyarországon a tőke itt-ott szinaranyat terem. H. E. Werner német orvos és regényíró *Aurum vegetabilé*nek nevezi, s meséli, hogy egy általa is ismert magyar nemes szőlejében például a kertész munka közben valami sárga hajtást pillantott meg, midőn ki akarta húzni, nem bírta, mert gyökere mélyen benyúlt a földbe. Nosza, kapájával nekiesett, de sehogy sem boldogult, mire egy arasznyit valahogy letört belőle, amelyet egy aranyművesnek megmutatván, nagy öröme megtudta, hogy az nem más, mint a legfinomabb arany. Fortunius Licetus páduai doktor másutt a magyar Délvidéket emlegeti, mondván, ott látott ő olyat – pontosan Szerémségben, Péterváradtól nem messze –, hogy a szőlő kacsai merő aranyból vannak,

s még igazi pénzt is lehet azokból verni. (Hát még mennyi hamisat...) Említett Galeotto éppenséggel úgy gondolja, hogy ez az arany olyan erű, mint a rajnai, s mivel a lehető legtermészetesebb, a belőle készült gyűrű meggyógyítja a legrusnyább szemölcsöt/tyúkszegget is. Tóth Béla persze vegyítiszta fantazmagóriának, humbugnak tartja mindezt, s azzal magyarázza, hogy hazánk földjéből gyakorta kerülnek elő, miként kerültek a múltban is kelta ékszerek, amelyek között nem ritkák a csigavonalba görbített nemesfém drótcscák. Szóban forgó spirálisok jobbára karperecek, a kisebbek viszont haj- vagy lósörény díszek és nagyban emlékeztetnek a szőlő tekerő venyigéjére. Szerinte az alkímisták képzelete és „tudákossága” mohón csavarodott rá erre, kapaszkodott bele. Éppúgy, mint a szőlőkacs, amire és amibe csak teheti, tehetette.

Jó, de akkor ezért hozatott volna Haraszthy Ágoston az óceánon túlról még Wisconsinba annyi szőlőtőkét, nem kis számban éppen a Futakkal szembeni napos hegyoldalon, s hajolt fölējük híres dohányszín ballonkabátjában, nagyítólencsét a szemé elé tartva? Mint egy vérbeli detektív, ahogy ez a kép megmaradt többekben. *Mert az aranyat kereste?! Nem, az amerikai bortermelés egyik úttörője, a kaliforniai borászat atyja nyilván nem az aranyat kereste. Azaz: nyilván magát a bort remélte annak, s az érkezett tőkék állagát vizsgálta pedánsan. Egyébként – miután úgy vélte, melegebb éghajlatra pakol át, s ez meg is történt – össz drága idejét valamelyik hegyi patakban álldogálva, reumáját hizlalva töltötte vón”, hisztérikusan a vizet szitálva. Látástól vakulásig. Ám közel sem ezt cselekedte.*

Tény, hogy Wisconsin nem igazából felelt meg a szőlőnek, de San Diego szubtrópusi éghajlata sem. Jobb hely után kutatva jutott el San Franciscóból a Sonoma völgyébe, ahol egyből felismerte, megvan, amit keresett. Szőlészetét a számára felettebb kedves Széptáj nyomán Buena Vistára kerestelte, és mivel bízott benne, hogy ott olyan minőségű borok állíthatók elő, amelyekkel Európa legjobb borvidékein is szégyen nélkül koccintani, sok testvéri nyelven parolázni, hovatovább diszkrétan kissé danolni is lehet, újabb nemes tőkéket vitt be Amerikába. Mind Magyarországról, mind más európai bortermelő országokból, és állítólag elévülhetetlen érdemeket szerzett a Zirfandel kaliforniai kinemesítésében, azonban ez sem volt így jó (fájtos v. dilájtful v. gromek) néki sokáig. A nehézség megoldását, amely szerint az európai fajták nem túl ellenállóak új hazájukban, fiaira bízta, és megpróbált visszatérni a politikába. Csakhogy a maga korában hajmeresztő nézeteivel, hogy pl. haladéktalanul adjanak szavazati jogot a volt rabszolgáknak, sőt, a legolcsóbb munkaerőként kihasználta kínai bevándorlóknak is, simán megbukott. Ekkor érezte életében először, milyen alattomos ellenség a búskomorság. Orvosi tanácsra vette elő újra a kerékpárt.

Egyszer a romantikus naplementében karikázva, a Sonoma lávaköves katlanának peremén egyensúlyozva megállt, s miközben a lebukó vérnarancs korongot szemlélte, az élet múlandóságán kezdett el líraian borongani. Még az is megfordult az ő kőkemény fejében, hogy hazatérve (netán egész Futakra?) verseket ír. Ahogy Parmenius is írt. Persze, immár másképp... S miközben így meditált, töprengett, balról, egészen messziről, a még távolabbi Dél-

ről – ebben az idillikus csendben, amelyet szinte hasítani lehetett – megszólaltak az indián bambuszfurulyák.

Először csak ritmikusan búgtak, majd egyre emelkedve, terebélyesedve: az egész tájon szétterültek a furcsa dallamok. Haraszthy Ágoston életéből innen már nem sok maradt hátra.

Latin-Amerikáról se Natalia, se Jovita nem akart hallani, így mind Attila, mind Árpád maradt Friscóban. Haraszthy Ágoston Géza fiával érkezett Nicaraguába, ahol mély lélegzetet vett, gyorsan körülnézett, annál is gyorsabban cukornádültetvényt vásárolt, majd rumgyártásba fogott. Felesége és kisebbik lánya, Otélia kiszáradt, a nagy kedvvel követte őket. A boldogság sajnos nem tartott sokáig, ugyanis az asszonyt, a vidám Eleonórákat két nevetés közt rája törve hirtelen elvitte a kíméletlen sárgaláz. Ezután Haraszthy rövid időre még visszatért Kaliforniába, hogy szeretett felesége méltó temetéséről gondoskodjék, birtokainak rázós ügyét is elrendezze, ám rövidesen visszautazott Nicaraguába.

Másnap, 1869. július 6-án örökre nyoma veszett. Üres sírlelke a Corinto melletti Hacienda San Antonióban található ma is.

Mégis mi lett vele? Mindezek után teljesen érthető a kíváncsiság. Bizonyosat annyit lehet tudni, hogy azon a végzetes napon egyedül indult útnak öszvérháton, hogy egy fűrészmalom megvásárlásáról tárgyaljon. Az öszvér aztán hazabotorkált, de gazdája nélkül. Tkp. az állat nyomait követve a sáros talajban, jutottak el keresői az esőzések után megduzzadt közeli folyóhoz, amelyre egy óriásfát döntött az éjszakai vihar, amolyan természetes hidat alkotva. Haraszthy cipőinek sara nem volt egészen a túloldalig követhető rajta. Következésképp megpróbálhatott átkelni, de hogy útközben hirtelen elege lett-e mindenből, vagy csak a fa billent meg, valószínűleg sosem fogja már senki megtudni. A többség – Haraszthy minden öregedő kori hangulati ingadozása ellenére – az utóbbira tippelt. S mivel akkoriban a környéken több ízben is feltűnt egy hatalmas, szögletes fejű, szögletességében és harapósságában a mi Hadik Andrásunkra emlékeztető krokodil, amelyiknek sikerült több izzadt marhát, hátast is elragadnia, hovatovább leharapta egy tüsténkedő halász karját, a golyó, amelyiket meg utána küldtek, simán lepattant a fejéről, így logikusnak tűnt, hogy eme garázda hullő miatt nem tudott a még mindig jó erőben lévő emberünk partot érni.

Amennyiben Haraszthy életét nézzük, kicsit olyan, mintha ez a totemisztikus ősalatt névég ott várt volna rá, titokzatos indián hívőjeleket küldözgetve neki fű alatt: hagyja ott a messzi Duna-partját, s induljon feléje. Kevésbé misztikus hajlamúak szerint viszont: lárifári! Az öszvér vonzotta oda a bestiát, csak a sors úgy hozta, hogy az ember pottyant egyenest a szájába. S talán ez az egész meg se történik, ha nincs akkora sár, és Haraszthy a saját kezűleg megépített, Doloresnek elkeresztelt terepjáró biciklijén indul útnak. Hiszen közismert a krokodil erős idegenkedése a kerékpártól.

Azt meg már csak az utóbbiaknál is cinikusabbak fűtétek még hozzá: Haraszthy Ágoston vélhetően tovább él, ha marad a bornál.

Állítólag a Buena Vistát egy ideig még Attila gondozta, de végül az egészséget elvitte a filoxéra, Attilának egyetlen ép tőkéje maradt. Azt az utolsót meg maga az állam

einstandolta el az egész birtokkal együtt, adósság fejében. Apjának emlékét fia, Árpád ápolta még hosszan, aki – egy megsárgult újságcikk tanúsága szerint – neves, dúsgazdag kaliforniai polgárként 1900-ban rogyott össze holtan San Franciscóban, a Hyde és a Washington utca sarkán, miután elkényelmesült testében sportszíve (sörszíve?) felmondta a szolgálatot. De ez egy másik történet.

Legalábbis elemeinek többségét illetően.

Az ezerkilencszáznyolcvanas években három festetlen indián jelent meg Pétervárad kapujában. Hopik vagy navahók, feketelábok, mik, mindegy, elég az hozzá, hogy egy öreg vajákos, meg két ifjú. Ők voltak az indián avantgárd színház világot járta, mindenütt ünnepeelt tagjai, s az erőd jócskán vakondtúrásos, ezáltal megfelelőnek talált pázsitját választották ki előadásuk színteréül, amelyre akkoriban szép számú közönség gyűlt össze. Az előadás abból állt, hogy az öreg leült a fűre, rápipált, becsukta a szemét, s miközben orrán-fülén keresztül eregette az illatos füstöt, valahogy így fohászodott az éghez (v. mihez):

*Koh-ó! Ke-hó!
Oj-kej-kó!
Koh-ó-hííííí!
Elhunytak szellemei,
Ha én kérlek benneteket,
Oj-kej-kó!
Énekkal való idézésemet
Hallgassátok meg!
Hííííí!*

Azzal különféle jeleneteket hozott fel őseik múltjából, amelyeket a másik kettő volt hivatott a közönségnek előadni. Egyszer csak valami fura izgalom lett úrrá rajta, rázkódni kezdett, majd hanyatt vágta magát, és úgy maradt. A közönség tétován tapsolni kezdett, egyre határozottabban, de a két ifjú harcoson látszott, itt olyasmi történt, ami nincs bekalkulálva a műsorba. Az idős embert gyorsan bevitték a kamenicai szívkórházba, ahol csak valamiféle kómát tudtak nála megállapítani, mást nem nagyon. Aztán a „kóma” mély horkolásba csapott át, s a beteg még három napig aludt. Később, hogy a szeme kipattant, elmondta az érdeklődőknek: míg halott felmenőivel kommunikált, megjelent előtte a vár szelleme, egy fehér varázsló, amelyik kézen fogta és levezette őt az építménynek az őz belénél is kuszábban kanyargó útvesztőjébe. Abba az ismeretlen alvilágba. Ott, mint valami tükörrendszerben, meglátta a hely történetéhez fűződő összes szellemet. Akár valami múzeumban, s azok mind egyszerre szóltak hozzá, nem győzte a fejét kapkodni. Mivel ő már idős ember, aki sok telet és nyarat látott, nem bírta mindezt befogadni – öreg indiánnak különben is fárasztó sokáig tükörbe nézni –, hát elsötétült előtte minden. De nem bánja, hogy ennyi jólélekkel sikerült itt egyszerre megismerkednie. Ehhez megeresztett egy kis csibészes mosolyt is, amelyet egy fényképezőgép meg is örökített. Holott szépen kérte, most ne villogjanak még rá. Még ki nem kerekedik ismét egy kicsit az arca.

Érdekes, hogy a másik két színész, miközben idős kollégájuk felépülésére várt – amikor megkérdezték tőlük, mivel szórakoztassák őket addig –, egy ízben arra kérte a szervezőket, vigyék ki őket Futakra. A szervezők

nem győztek csodálkozni, de aztán egyikük csak kivitte a vendégeket Futakra. Ott sétáltak egy darabig, majd elmentek a halászcseréjébe. Sajnos, ezt sem fogjuk már megtudni soha, mi volt az indiánok szándéka Futakkal, miért kéredeztek oda, s milyen véleményük alakult ki róla. Hiszen visszarepültek Amerikába, az illető meg, aki egykor Futakot nekik megmutatta, utánuk repült: ebből a legutóbbi háborúból. Úgy tűnik, örökre.

És akkor itt lenne igazából ennek a történetnek vége.

(Hacsak nem.)

Délvidéki Érdújrhelyi Menyhértünk, aki az idők kezdetétől a tizenkilencedik század végéig, mint tudjuk, híres Pétervárad-aspektusú Bánk bán elemzése mellett nagy erőbetétessel megírta Újvidék város történetét – s aki nekünk itt arra szolgál, amire szólónek a karó –, bizonyos jelek szerint utóbb maga is behódolt a kerékpározásnak. Hogy a borivásnak mennyire, arról kevesebb információval rendelkezünk, azonban tény, hogy miután segédlelkészként többször is körbeparikázta a Bács megyei községeket, majd kutatóként Újvidéket, nemegyszer rögzös Futakot is megcélozta. Persze foglalkoztatta az Újvidék és Futak közötti határper, a mozgó határkövek és egyebek kérdése, azonban nem létezik, hogy ne fordult volna meg a fejében, kinek a „harasztos” földjén jár vagy pedálozik, amikor éppen. Főleg, hogy utóbb majd ő is fogja a kalapját, és kihajózik az Egyesült Államokba. Tudhatta, de nem szólt róla.

Említett monográfiájában a szerzőről szóló melléklet szerint Érdújrhelyi – aki utóbb hitoktató lett Újvidéken, és szerkesztette a *Kath. Hitoktatás* című folyóiratot is – 1908-ban az USA-ba vándorolt, hogy ott haljon meg lelkészként. Méghozzá 1912 októberében. Béke poraira, a probléma viszont az, hogy nagy ügybuzgósággal tüstént fel is támadhatott, mert ha ennek jobban utána járunk, nemegy olyan forrással találkozunk – így magának a katolikus egyháznak a hozzáférhető dokumentációjában is –, hogy Menyhért papunk a pennsylvaniai Allentownban lehelte ki a maga polihistor lelkét, mégpedig ’huszonöt októberében.

Csekély tizenhárom évnyi különbség, nemde?

Kalapis Zoltán vajdasági író, történész, délvidéki magyar Thomas Carlyle-unk úgy tudja, Érdújrhelyi tulajdonképpen a hívei után ballagott ki, ahogy pásztor a nyája után, s haláláig az óceánon túl élt. Régi egyházmegegye 1911-ig szökevényként kezelte, felfüggesztett papként tartotta nyilván, hogy a feloldás után a kanadai Arburyban kapjon állást, majd az Egyesült Államokban. Többek között a louisianai Hamondban is működött, ahol nemcsak a lelkeket pátyolgatta, szerkesztette Isten hitére, hanem az *Amerikai Magyar Kertészlapot* is. Öntözgette, kapálgatta, olybá tűnik, eredménnyel. Különös tekintettel a díszszőlő, az otthoni díszlugas ültetésének és ápolgatásának kényes kérdéseire. Tette ezt számunkra ismeretlen okú haláláig. Akkor lépett a hatvanötödikbe, ami persze sok is, kevés is, ahogy vesszük, de úgyse tudunk dönteni ebben. Hiszen Isten kérdése.

A mi kérdésünk viszont: vajon mely, gyaníthatóan magyar krokodil próbált itt elnyelni ha nem is egy egész életet, de tizenhárom évét valakinek?

(Öszintén: fogalmunk sincs.)